

УДК 341.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.71.18>

ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ СУДОВИХ ВИТРАТ НА ПРОФЕСІЙНУ ДОПОМОГУ АДВОКАТА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Калюжна А.О.,

здобувач вищої освіти

Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти

ДДУВС

Моїсеєнко Д.М.,

доцент кафедри ЦПД, кандидат юридичних наук

Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти

ДДУВС

Калюжна А. О., Моїсеєнко Д. М. Особливості відшкодування судових витрат на професійну допомогу адвоката в цивільному процесі.

В науковій статті досліджуються особливості відшкодування судових витрат на професійну допомогу адвоката в цивільному процесі України. Особливу увагу приділено окремим аспектам, зокрема: належності судових витрат, порядку відшкодування судових витрат сторонам, перевірці відповідності витрат на професійну правничу допомогу, визначення розміру гонорару адвоката (у його співмірності з обсягом наданих послуг, складністю справи, часом витраченим адвокатом на виконання відповідних робіт, а також ціною позову або значенням справи для сторони, в тому числі впливом вирішення справи на репутацію сторони або публічним інтересом до справи), зменшення судових витрат за клопотанням сторони або за відсутності такого клопотання. Також, в статті аналізуються окремі аспекти реалізації права кожного на судовий захист, яке безпосередньо гарантовано Конституцією України та законами України. Зокрема, визначено, що реалізувати дане право може кожен, чії права, свободи або інтереси було порушено у межах конституційного, цивільного, господарського, адміністративного і кримінального судочинства України. Здійснення процедури захисту відбувається в судовому порядку. Участь у судовому процесі може бути пов'язана зі значними витратами для сторін.

В статті докладно проаналізовано особливості відшкодування судових витрат на професійну допомогу адвоката в цивільному процесі, висвітлено прогалини у правовому полі, а саме щодо розміру визначення гонорару адвоката, порядку відшкодування судових витрат сторонами, можливості зменшення витрат на професійну правничу допомогу за клопотанням сторони або за відсутності відповідного клопотання.

Також, в статті здійснено аналіз особливостей відшкодування витрат на отримання фізичними та юридичними особами правової допомоги. Безпосередньо зазначено, що визначення розміру гонорару адвоката, завжди має свої особливості та індивідуальний характер, що залежить від розглянутої справи та понесених витрат.

Ключові слова: адвокат, відшкодування витрат, судові витрати, професійна допомога, цивільний процес.

Kaluzhna A. O., Moiseenko D. M. Peculiarities of refund of court costs for professional assistance of a lawyer in civil procedure.

The scientific article examines the features of reimbursement of court costs for professional assistance of a lawyer in civil proceedings in Ukraine. Particular attention is paid to certain aspects in particular: belonging to court costs, the procedure for reimbursement of legal costs to the parties, verification of compliance

with the costs of professional legal assistance, determining the amount of attorney's fees (in proportion to the volume of services provided, complexity of the case). the importance of the case to the party, including the impact of the decision on the reputation of the party or the public interest in the case), reducing court costs at the request of the party or in the absence of such a request. Also, the article analyzes some aspects of the realization of everyone's right to judicial protection, which is directly guaranteed by the Constitution of Ukraine and the laws of Ukraine. In particular, it is determined that this right can be exercised by anyone whose rights, freedoms or interests have been violated within the constitutional, civil, commercial, administrative and criminal proceedings of Ukraine. The protection procedure is carried out in court. The litigation is characterized by significant costs for the parties involved. The article analyzes in detail the features of reimbursement of legal fees for professional assistance of a lawyer in civil proceedings, highlights gaps in the legal field of civil law, namely the amount of attorney's fees, the order of reimbursement of legal costs, the possibility of reducing the cost of professional legal assistance in the absence of a request.

Also, the article analyzes the case law, analyzes the peculiarities of reimbursement of expenses for individuals and legal entities to receive legal aid. It is directly stated that determining the amount of attorney's fees always has its own characteristics and individual nature, which depends on the case and costs incurred.

Key words: lawyer, reimbursement of costs, court costs, professional assistance, civil proceedings.

Постановка проблеми. Після введення в Україні так званої «адвокатської монополії» та закріплення її в Конституції України, питання відшкодування судових витрат на професійну правничу допомогу набуло неабиякого значення. Законодавче врегулювання цього питання, на нашу думку, має низку прогалин. Проблематика, що розглядається в нашій статті, полягає в дослідженні порядку відшкодування витрат на професійну правничу допомогу адвоката, визначення розміру гонорару адвоката за надані послуги при здійсненні представництва в судовій інстанції, а також щодо можливості розгляду питання зменшення витрат на професійну правничу допомогу за клопотанням сторони або за відсутності відповідного клопотання сторони.

Стан опрацювання. Питання відшкодування витрат на професійну правничу допомогу досліджували наступні вчені: Гнатів О. Б., Свірін О.Ф., Рябов Д.С., Устюшенко С., та інші.

Виклад основного матеріалу. Судовий процес є багатоступеневим складним явищем. Дана характеристика правосуддя суттєво впливає на сторони-учасників судового процесу. Згідно зі ст. 55 Конституції України, кожна людина має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Сторони можуть самостійно захищати свої права або звертатись за професійною правничою допомогою. У випадках, визначених законом, держава забезпечує надання професійної правничої допомоги безоплатно, що закріплено в ст. 59 Конституції України. В Україні професійну правову допомогу надає адвокатура.

Наголошуємо, що поняття «надання професійної правничої допомоги» не тотожне поняттю «представництво особи в суді». Відповідно до висновку Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 31 жовтня 2019 року № 4-в/2019, представництво в суді може здійснюватись за вибором особи: адвокатом або, у визначених законом випадках, іншим суб'єктом, а професійну правову допомогу надають лише адвокати. Статтями 59 та 131-2 Конституції України закріплений позитивний обов'язок держави, який полягає в гарантуванні участі адвоката у наданні професійної правничої допомоги особі з метою забезпечення її ефективного доступу до правосуддя за рахунок коштів держави у випадках, передбачених законом.

Внаслідок судового процесу сторони несуть витрати грошового характеру. Чинне законодавство не надає визначення поняття «судові витрати», натомість науковці трактують судові витрати, як відповідні грошові кошти, що витрачаються у зв'язку із розглядом та вирішенням справ у порядку цивільного судочинства. Відповідні витрати покладаються на сторони, третіх осіб із самостійними вимогами з метою їхнього відшкодування державі та спонукання зацікавлених осіб до врегулювання спорів згідно з законом без втручання суду [14]. Наприклад, О.В.Свірін, ототожнює судові витрати з матеріальними чинниками та розділяє судові витрати на дві основні складові частини: судові витрати під час звернення до суду та витрати на отримання правової допомоги [15].

Згідно зі ст. 133 ЦПК України, судові витрати складаються із судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи. До витрат пов'язаних з розглядом справи належать: витрати на професійну

правничу допомогу, витрати пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведенням експертизи, витрати пов'язані з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів, витрати пов'язані з вчиненням інших процесуальних дій, необхідних для розгляду справи або підготовки до її розгляду.

Зупинимось докладніше на питанні витрат на професійну правничу допомогу.

На думку Гнатів О.Б., особливу увагу суд має приділяти таким аспектам при вирішенні питання щодо відшкодування судових витрат: належність судових витрат, які понесла сторона з розглядом справи, їх обґрунтованість та пропорційність предмету спору, ціну позову, публічний інтерес справи та чи могло вплинути рішення по справі на репутацію однієї зі сторони. Дослідити поведінку сторін при розгляді справи протягом всього часу для виявлення підстав навмисного затягування справи, а саме: безпідставне заперечення проти певних обставин, необґрунтоване подання клопотань, заяв, тощо [4].

Особи, які виявили порушення своїх прав або інтересів можуть звертатись за професійною правничою допомогою. За результатами розгляду справи сторони мають можливість відшкодувати судові витрати. Критерії відшкодування витрат на професійну допомогу передбачені чинним законодавством, і, зокрема ст. 137 ЦПКУ. До них належать: складність справи та виконання адвокатом робіт (наданих послуг), час витрачений адвокатом на виконання відповідних робіт (наданих послуг) у судовому засіданні; під час вчинення окремих процесуальних дій поза судовим засіданням, під час ознайомлення з матеріалами справи в суді, обсяг наданих адвокатом послуг та виконаних робіт. Суб'єктивний характер вбачається при дослідженні критеріїв, які визначає законодавець, а саме: складність справи, складність виконаних робіт, значення справи для сторони.

Закон України «Про граничний розмір компенсації витрат на правничу допомогу у цивільних та адміністративних справах» втратив свою чинність. Тому, наразі відсутнє нормативне обмеження граничного розміру компенсації витрат на правничу допомогу. На нашу думку, це є цілком обґрунтованим з огляду на те, що вартість професійних послуг адвокатів на юридичному ринку у багатьох справах перевищує граничний розмір, що був встановлений вказаним вище законом. Впровадження таких змін до законодавства дало змогу запобігти зловживанню учасниками процесу при стягненні необґрунтованих витрат на професійну допомогу.

На думку Устюшенко С., матеріально-правовий та процесуальний аспект мають витрати сторін на професійну правничу допомогу. У матеріально-правовому сенсі витрати на професійну правничу допомогу є платою за надані юридичні послуги, розмір та порядок оплати яких визначається умовами договору про надання правової допомоги. Принцип свободи договору дає сторонам договору можливість на власний розсуд визначати його умови (ст. 627 ЦК України), зокрема й щодо ціни (ч. 1 ст. 632 ЦК України). Таким чином, нормами матеріального (цивільного) права регулюється несення витрат на професійну правничу допомогу, що включає визначення розміру цих витрат, порядку їх оплати тощо, а до цивільного процесу має лише опосередковане відношення. Професійна правнича допомога ототожнюється законодавцем з витратами на оплату послуг адвоката та віднесена законом до витрат, пов'язаних із розглядом справи. На підставі договорів про надання правової допомоги надається оплатна правова допомога надається адвокатами, умови яких визначають порядок обчислення гонорару адвоката (фіксований розмір, погодинна оплата), підстави для зміни розміру гонорару, порядок його сплати, умови повернення тощо [16].

Визначення розміру гонорару адвоката, завжди має свої особливості та індивідуальний характер, що залежить від розглянутої справи та понесених витрат. Відповідно до ст. 30 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», гонорар може бути фіксованим та погодинним. Деякі науковці вважають, не доцільним отримання фіксованого гонорару на початку надання правничої допомоги, оскільки дуже складно передбачити всі витрати і вартість послуг. Адже може виникнути несподівані події та обставини при розгляді справи [14]. У Постановах Верховного Суду у справах № 922/676/21 від 14.12.2021 [5], № 905/716/20 від 08.04.2021 [6], № 916/2087/18 від 31.03.2021 [7], № 922/3812/19 від 10.12.2020 [8], зазначається, що у разі неподання учасником справи попереднього розрахунку у суду є право, а не обов'язок відмовити у відшкодуванні відповідних судових витрат. Тобто сам по собі факт неподання стороною попереднього розрахунку судових витрат разом з першою заявою по суті спору не є безумовною та абсолютною підставою для відмови у відшкодуванні відповідних судових витрат.

Велика Палата Верховного Суду в Постанові від 12.05.2020 у справі №904/4507/18 дійшла висновку про можливість існування гонорару успіху як форми оплати винагороди адвокату, однак зазначила,

що загальний розмір адвокатського гонорару все ж не має виходити за розумні межі і в подальшому буде реально стягнути «гонорар успіху» з опонента за умови дотримання порядку відшкодування судових витрат [2].

Позитивною практикою для деяких адвокатів є те, що до законодавства включено відшкодування судових витрат не лише гонорару адвоката, а й вартості послуг його помічника. Це спрощує процес доказування факту витрат на надання правничої допомоги через наявність договору про надання правничої допомоги. Учасник справи має подати до суду детальний опис виконаних адвокатом робіт (наданих послуг) та здійснення ним витрат, необхідних для надання правничої допомоги. Крім того, законодавці надали учасникам справи додаткові можливості для відшкодування вказаних судових витрат. Зокрема, докази понесених витрат можна подати або до закінчення судових дебатів, або упродовж п'яти днів після ухвалення рішення за умови подання стороною у справі відповідної заяви з цього приводу до закінчення дебатів. Суд змушений буде повертись до такої справ після ухвалення основного рішення для прийняття додаткового рішення щодо розподілу судових витрат [15].

Як відзначають наукові, ЦПК не деталізує, перелік документів, що підтверджують детальний опис наданих робіт адвокатом. Відкритим залишається питання, щодо підпису, хто має підписати детальний опис наданих робіт адвокатом та клієнтом чи достатньо тільки адвокатом? Через таку законодавчу невизначеність і адвокати, і судді по-різному підходять до даного питання. Натомість, аналізуючи практику Верховного Суду (у справах № 821/227/17 від 11.06.2020р., 726/549/19 від 31.03.2020 р.) слід дійти висновку, що обов'язковим переліком документів на підтвердження відповідних витрат, незалежно від юрисдикції спору, є: договір про надання правової допомоги (договір доручення, договір про надання юридичних послуг та ін.); розрахунок наданих послуг з їх детальним описом; документи, що свідчать про оплату гонорару та інших витрат, пов'язаних із наданням правової допомоги, оформлені у встановленому законом порядку (квитанція до прибуткового касового ордеру, платіжне доручення з відміткою банку або інший банківський документ, касові чеки, тощо) [10, 11].

Також, суд може зобов'язати сторони внести на депозитний рахунок суду попередньо визначену суму судових витрат, пов'язаних з розглядом справи або певною процесуальною дією. Про це суд постановляє ухвалу про забезпечення судових витрат. Відтак, і позивач, і відповідач на підставі ухвали суду можуть бути зобов'язані внести на депозитний рахунок суду попередньо визначену суму судових витрат. Вказана процедура може бути застосована, якщо є достатні підстави вважати, що інша сторона процесу не має достатньо коштів або майна для відшкодування судових витрат.

Якщо суд визнає розмір витрат несправедливими й неспівмірними з фактичними обставинами справи, він може зменшити розмір судових витрат, які понесли сторони в такому провадженні. Як свідчить практика, зокрема справа № 910/20852/20 від 01.12.2021 р., Верховного Суду, при зменшенні витрат на правову допомогу суд враховує чи змінювалася правова позиція сторін у справі в судах першої, апеляційної та касаційної інстанції; чи потрібно було адвокату вивчати додаткові джерела права, законодавство, що регулює спір у справі, документи та доводи, якими протилежні сторони у справі обґрунтували свої вимоги, та інші обставини [9].

Таким чином, суд, при вирішенні питання зменшення витрат на професійну правничу допомогу, перевіряє чи подавались від іншої сторони клопотання про зменшення витрат і на скільки таке клопотання є обґрунтованим відносно критеріїв співмірності заявленого розміру витрат. Так, в питанні зменшення суми судових витрат на професійну правничу допомогу варто враховувати висновки Об'єднаної Палати Верховного Суду у справі № 922/445/19 від 03.10.2019, в якому, серед іншого наголошено, що:

– зменшення суми судових витрат на професійну правничу допомогу, які підлягають розподілу, можливе виключно на підставі клопотання іншої сторони щодо неспівмірності заявлених іншою стороною витрат із складністю відповідної роботи, її обсягом та часом, витраченим ним на виконання робіт;

– суд з огляду на принципи диспозитивності та змагальності не може вирішувати питання про зменшення суми судових витрат на професійну правову допомогу, що підлягають розподілу, з власної ініціативи;

– суд (за клопотанням сторони або з власної ініціативи) може відступити від вказаного загального правила при вирішенні питання про розподіл витрат на правову допомогу та не розподіляти такі витрати повністю або частково на сторону, не на користь якої ухвалено рішення, а натомість покласти їх на сторону, на користь якої ухвалено рішення [3].

Висновки. Отже, підсумовуючи вищезазначене, зазначимо, що сторони цивільного процесу мають право звернутись до суду із відповідним клопотанням про розподіл понесених ними судових витрат. Як вбачається з вивченої теми, суд може винести ухвалу про попереднє внесення грошових коштів на депозитний рахунок, в такій ухвалі попередньо визначається сума судових витрат, пов'язаних з вчиненням певної процесуальної дії. Дана ухвала виноситься судом у разі якщо є підстави вважати, що одна зі сторін не має коштів або майна для відшкодування судових витрат. Відшкодувати судові витрати на професійну допомогу адвоката сторони можуть за поданням детального опису робіт, виконаних адвокатом, та здійснених ним витрат, необхідних для надання правничої допомоги. До наданих доказів, сторони надають: договір, акт розрахунку наданих послуг з письмовими доказами чіткого переліку наданих послуг та розміру гонорару адвоката. А також за ініціативою сторони, а саме за клопотанням суд може зменшити розмір судових витрат.

Список використаних джерел:

1. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) (реєстр. № 1013) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 31 жовтня 2019 року № 4-в/2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004v710-19#Text>.
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.05.2020 у справі № 904/4507/18 URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/91572017>.
3. Висновки Об'єднаної Палати Верховного Суду у справі № 922/445/19 від 03.10.2019 URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/85211544>.
4. Гнатів О. Б. Практика фактичного відшкодування витрат на правничу допомогу з реальними у цивільному процесі. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 4. С. 164-166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/argpr_2019_4_31 (дата звернення 21.05.2022р.).
5. Постанова Верховного Суду у справі № 922/676/21 від 14.12.2021. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/101989994?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03
6. Постанова Верховного Суду у справі № 905/716/20 від 08.04.2021. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/96105989?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03
7. Постанова Верховного Суду у справі № 916/2087/18 від 31.03.2021. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/95976166?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03
8. Постанова Верховного Суду у справі № 922/3812/19 від 10.12.2020 URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/96105989?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03
9. Постанова Верховного Суду у справі № 910/20852/20 від 01.12.2021, URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=101829596&red=100003b9f2d7369c47a1c8d44592eba2c7472d&d=5>
10. Постанова Верховного Суду у справі № 821/227/17 від 11.06.2020, URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/89757201>
11. Постанова Верховного Суду у справі 726/549/19 від 31.03.2020 URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88507227>
12. Постанова Верховного суду у справі № 922/445/19 від 03.10.2019 URL: <http://www.arbitr.gov.ua/pages/131>
13. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду у справі №826/856/18 від 22.12.2018 р: URL: <http://www.arbitr.gov.ua/pages/131>
14. Рябов Д.С. Щодо проблемних питань, пов'язаних із відшкодуванням судових витрат на професійну правничу допомогу в господарському судочинстві. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 3. С. 81-86. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2021/15.pdf.
15. Свірін О.Ф. Застосування у господарському та цивільному судочинстві принципу відшкодування судових витрат стороні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 3. С. 93-97. URL: http://lsej.org.ua/3_2018/28.pdf.
16. Устюшенко С. Витрати на професійну правничу допомогу у цивільному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/9/6.pdf>